

РОЗДІЛ 4

ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИПЕРЕДЖАЮЧИМ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Стратегія розвитку інноваційної політики промислових підприємств: проблеми і перспективи формування

Шматько Н.М., Пантелєєв М.С., Кармінська-Белоброва М. В.

Проблеми інноваційного розвитку та освоєння новітніх технологій мають першорядне значення для української економіки. Якщо визначати положення держав в питаннях інноваційної активності, взявши за показник «індекс інновацій», що характеризує рівень взаємодії науки і бізнесу, швидкість впровадження наукових розробок в економіку, то світовими лідерами є США, Тайвань, Фінляндія, Швеція, Японія. Держави – учасниці СНД за цим показником знаходяться в третій десятці [1]. До початку XXI століття країнам СНД не вдалося кардинально вирішити багато важливих завдань, наприклад, організацію якісно нових економічних відносин між суверенними державами, формування та збереження спільного економічного простору. У більшості досліджень в області інноваційного розвитку вказується на значне відставання держав – учасниць СНД від загальносвітових тенденцій. В останні 15 років в країнах з розвинутою економікою загальноприйнята цифра, яка характеризує частку ВВП на витрати на науку, коливається в межах 2,5-3%. Протилежна ситуація складається в державах пострадянського простору. Для порівняння: даний показник в Україні в 2017 році склав 12,8%, в Республіці Білорусь – 13,9%.. За роки незалежності цей показник в колишніх союзних республіках скоротився на 1,8 рази [2]. Однак існуюча фінансово-економічна криза, невизначеність зовнішнього та внутрішнього середовищ, при не зовсім ефективному менеджменті сучасного промислового підприємства, спричиняють сповільнення інноваційної діяльності. За таких умов інновації залишаються джерелом розвитку лише теоретично, та не знаходять своєї практичної реалізації. В зв'язку із цим особливого значення набуває стратегія управління інноваційним розвитком підприємств.

Сучасна економіка XXI століття ставить абсолютно нові пріоритети і пред'являє якісно інші вимоги до бізнесу. Розвиток промислового сектора нашої країни буде прямо залежати від того в якому обсязі і з

яким ступенем ефективності підприємства будуть виконувати дані вимоги. Економічна криза, незважаючи на оптимістичні заяви провідних політиків і економістів світу, до сих пір продовжує негативно позначатися на підприємствах різних галузей промисловості в Україні. Однак міжнародна криза з'явився сигналом про радикальні зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі.

Унаслідок непослідовності у проведенні та низької ефективності державної науково-технічної та інноваційної політики спостерігаються тенденція щодо подальшого відставання України у технологічному розвитку від розвинутих країн світу. Зменшується кількість інноваційно активних підприємств, гальмується розвиток високотехнологічних галузей промисловості. Це призводить до зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Сучасна бізнес середовище має високий ступінь невизначеності і слабкої передбачуваності, що знижує ефективність довгострокового прогнозування. Одночасно знижується керованість систем і процесів, посилюється їх неузгодженість, зростає непередбачуваність наслідків, здавалося б, насущних і вірних рішень. Конкурентоспроможність підприємств, їх життєстійкість і перспективи подальшого розвитку сьогодні безпосередньо залежать від ступеня їх реакції на зміни, рівня гнучкості і адаптації. Безумовно, зміни пов'язані з втратами і ризиком і до того ж вимагають величезної праці. Але якщо підприємство не ставить собі за мету сміливо йти назустріч змінам і швидко мінятися разом з навколишнім світом, воно приречене на невдачу. У періоди корінних структурних перетворень виживають тільки лідери змін – ті, хто чуйно вловлюють тенденції змін і миттєво пристосовуються до них, використовуючи собі на благо можливості, що відкриваються. Рівень глобальної конкуренції продовжує зростати. Закономірно, що сьогодні не одне промислове підприємство не може розраховувати на виживання, не кажучи вже про успіх, якщо не буде відповідати стандартам, які встановлюють лідери індустрії, в якій частині світу вони б не перебували. Для відповідності цим стандартам вже недостатньо просто виробляти якісну продукцію при мінімальному рівні витрат. Модернізація виробництва, підвищення його ефективності до рівня світових галузевих лідерів покликані створити на підприємстві певну базу, необхідну для переорієнтації на випуск інноваційної продукції. У сучасній Україні держава активно формує ринок інновацій, але бізнес не поспішає їх впроваджувати, попит на інновації, їх реальне впровадження на діючих виробництвах, продовжує скорочуватися.

Питаннями інноваційної політики та діяльності на різних рівнях ієрархії економіки займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як:

В. Александрова, А. Амоша, Ю. Бажал, П. Беленький, А. Бодюк, А. Власова, Л. Водачек, О. Водачкова, В. Геєць, Н. Гончарова, М. Долішній, Р. Іванух, С. Ільєнкова, Н. Краснокутська, Л. Колобова, О. Кузьмін, О. Лапко, А. Кутейников, Д. Львов, Б. Патон, С. Покропивний, П. Перерва, Я. Плоткін, А. Перлак, А. Пригожин, А. Савченко, Б. Санто, Б. Твісс, В. Терехов, М. Чумаченько, А. Чухно, А. Тітова, Л. Трофімової, Р. Фостера, А. Шегди, Й. Шумпетера та інші.

Науковець Шафієв Р.М. вважає, що при ефективному розвитку інтеграції в рамках СНД міжнародний бізнес може сприяти більш швидкому подоланню бідності та економічного відставання у всіх країнах-учасниках, а також гідного позиціонування СНД в світовому співтоваристві і світовій економіці [3]. Кудабая Л. А. відзначає, що основною проблемою розвитку регіональної економіки на середньострокову перспективу є її перехід від ресурсносірьової до інноваційної моделі. «Зниження конкурентоспроможності регіонів країни багато в чому пов'язано з тим, що багато підприємств, що становлять основу економіки, використовують зношене обладнання та застарілі технології. До того ж промислові підприємства не мають достатнього припливу інновацій та наукової підтримки. Внаслідок цього збільшується їх технологічне відставання від зарубіжних конкурентів [4]. З цим твердженням багато в чому можна погодитися. Однак варто відзначити низьку конкурентоспроможність української продукції в порівнянні з аналогами з Китаю і країн Південно-Східної Азії, що пояснюється різницею в розмірі заробітної плати українських і азійських робітників і не вигідне логістичне розташування більшості українських промислових підприємств. З точки зору Курдабаєвої Л.А., для ефективного інноваційного розвитку необхідні нові технології управління територіальним розвитком, що працюють на підвищення конкурентоспроможності регіонів і країни в цілому і адаптовані для використання в суспільстві, заснованому на знаннях і останні досягнення науки. Необхідно сформувати нову технологічну основу, що базується на інноваційному типі розвитку регіональної економіки і поновому використовує території і ресурси. Ряд авторів у своїх роботах кажуть, що в Україні простежується повільна динаміка розвитку інноваційних технологій. Економіка України гостро потребує модернізації, в першу чергу, необхідно оновлення основних фондів, а також подолання технологічного відставання. Так, Е.А. Авдєєва і Л.Р. Гафизуллин до стримуючих чинників інноваційного розвитку відносять недостатнє фінансування інноваційної діяльності з боку держави. За офіційними даними, Україна витрачає на дослідження і розробки близько 2 млрд доларів, що значно менше в порівнянні з

інноваційно більш розвиненими країнами, наприклад, Китаєм, Японією і США, де на дослідницьку діяльність відводиться майже 8, 14 і 32 млрд доларів відповідно [5].

Але С.М. Ілляшенко та О.В. Прокопенко представляють інновацію як результат, а саме як кінцевий результат діяльності зі створення й використання нововведень, втілених у вигляді вдосконалення або нових товарів (виробів або послуг), технологій їх виробництва, методів управління на всіх стадіях виробництва і здобуту товарів, які сприяють розвитку й підвищенню ефективності функціонування підприємств [17].

Й. Шумпетер під інновацією розуміє зміни з метою впровадження і використання видів товарів споживання, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості [18].

Повільний процес розвитку інноваційних технологій пов'язаний з неготовністю приватних інвесторів вкладати кошти в інноваційні розробки. Процес розвитку інноваційних технологій безпосередньо залежить від ступеня втручання держави. Він має не тільки здійснювати фінансування інноваційної діяльності, а й проводити політику, спрямовану на створення сприятливого економічного клімату для здійснення інноваційних процесів. Група авторів (Гущина О.Г., Шіховець В.В., Сахнова А.В.) висловлює аналогічну думку у своїй роботі. «Слабка взаємодія наукових та освітніх організацій, держави, бізнесу, недостатнє залучення приватних інвестицій в науку. В результаті направляються в науку державні ресурси, незважаючи на їх зростання, використовуються недостатньо ефективно. Вкладення в дослідження і розробки з боку бізнесу повинні стимулюватися державою і наростати» [5].

У процесі формування стратегії інноваційного розвитку кожного конкретного суб'єкта України необхідно враховувати два показники: загальний інноваційний потенціал регіону та інноваційну активність суб'єктів інноваційної діяльності. Загальний інноваційний потенціал регіону являє собою інтегральну оцінку можливостей підприємств України щодо участі в інноваційних програмах, розробці та впровадженню інновацій в рамках власних виробничих майданчиків. Дані можливості можуть виражатися в оцінці інтелектуального, технічного, технологічного, управлінського та маркетингового потенціалу підприємства. Адже щоб створити інноваційний продукт, запустити його у виробництво, а потім вигідно продати на ринку потрібно: компетентний персонал, здатний до ведення наукової роботи, адаптивний до змін і володіє необхідною мотивацією; сучасні виробничі потужності, що володіють мінімальною ресурсомісткістю,

максимальною ефективністю, здатні виробляти продукцію найвищої якості з використанням передових технологій; сучасні інноваційні технології, апробовані і адаптовані під виробництво реального продукту; грамотний управлінський склад, здатний вирішувати якісно нові завдання з управління інноваціями в умовах динамічного зовнішнього середовища; маркетинговий апарат, здатний організувати і підтримувати ефективне функціонування ланцюжка створення інноваційного продукту аж до його доведення до споживача. Джерелами фінансування інноваційної діяльності можуть бути держава, підприємства, фінансово-промислові групи, малий інноваційний бізнес, інвестиційні та інноваційні фонди, органи місцевого самоврядування, приватні особи і т.д.

Всі вони беруть участь у господарському процесі і тим або іншим чином сприяють розвитку інновацій.

Перш за все, інновація працює як ідея, яка сформована та викладена з тією чи іншою глибиною й деталізацією. За головну мету винахідник (новатор) бере втілення своєї ідеї у виробництво без огляду на її економічну доцільність (отримання прибутку, покриття витрат). У свою чергу, інноваційна діяльність підприємства має свої цілі, які здебільшого не відповідають меті винахідника. Створення інноваційних продуктів дає змогу підприємству домогтися: захисту і збільшення частки ринку підприємства; зміцнення позицій на новому ринку; створення нового ринку або сегмента.

Запропоновано визначення нововведення (інновації) як зміни з метою розробки та використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, нових ринків і форм організації в промисловості. Новизна інновацій оцінюється за технологічними параметрами, а також із ринкових позицій [19].

Класифікацію видів нововведень або інновацій зобразимо у вигляді таблиці 1.

Ринкова конкуренція майже завжди буває спонукальною причиною розвитку майже всіх типів інновацій. Але ще є декілька сприятливих або протидійних чинників розвитку інноваційних процесів у середовищі.

Слід зазначити, що чинники інноваційної діяльності безпосередньо пов'язані також із конкретними формами її організації та окремими етапами створення нововведень. Нині в розвинутих країнах переважають адміністративно-господарські, програмно-цільові та ініціативні форми організації інноваційних процесів. Крім цього, на рівні малих підприємств активно розвиваються кооперативно-цільові дослідження нововведень.

Безпосереднього моделювання інноваційного процесу полягає в послідовному виконанні таких етапів: фундаментальне (теоретичне) дослідження; прикладне дослідження; розроблення; проектування; нове будівництво; освоєння; промислове виробництво; збут.

Таблиця 1 – Класифікація видів нововведень (інновацій)

№	Класифікаційна ознака	Види нововведень (інновацій)
1.	За рівнем радикальності (новизни)	- базисні інновації, котрі реалізуються у великих винаходах і стають засадничими для формування нових поколінь і напрямків розвитку техніки; - інновації, що поліпшують техніку завдяки винаходам середнього та невеликого масштабу; - псевдоінновації, скеровані на часткове поліпшення застарілих поколінь техніки та технологій.
2.	За характером застосування	- продуктивні інновації, орієнтовані на виробництво і використання нових продуктів; - технологічні інновації, що мають на меті створення і застосування нової технології; - соціальні інновації, які передбачають побудову і функціонування нових структур; - комплексні інновації, що поєднують кілька видів змін.
3.	За стимулом появи (відправними джерелами)	- інновації, спричинені розвитком науки і техніки; - інновації, спричинені потребами виробництва; - інновації, спричинені ринковими потребами.
4.	За місцем у процесі відтворення	- інновації споживчі; - інновації інвестиційні.
5.	За масштабом	- складні (синтетичні) інновації; - прості інновації.

У цьому циклі з маркетингом і пов'язується комерціалізація нововведення, яка є головною метою інноваційної діяльності. З огляду на останнє, безпосереднє відношення до маркетингової діяльності мають продуктові та технологічні інновації. З продуктовою інновацією, як правило, пов'язують створення нового продукту на основі патентної або іншої тимчасової монополії підприємства.

Така інновація буде базуватися на використанні нових технологій, матеріалів, комплектувальних деталей та напівфабрикатів або пов'язана з принципово новим продуктом. Технологічна інновація поліпшує якість продукту, створює його нову модифікацію. Передусім вона може бути орієнтована на підвищення продуктивності. Досягається це завдяки нарощуванню (за таких самих або трохи збільшених витрат) випуску традиційного за якістю продукту. Технологічна інновація може

також мати на меті різке зниження собівартості продукту, що уможливує зниження ціни товару і здобуття переваг у конкурентній боротьбі. В обох випадках технологічна інновація сприяє збільшенню обсягів продажу вже відомого продукту.

Фактори, які оказують суттєвий вплив на розвиток інноваційних процесів занесемо у таблицю 2.

Таблиця 2 – Фактори, які оказують вплив на розвиток інноваційних процесів

Групи факторів	Фактори протидії	Позитивні фактори
Політичні та правові фактори	Обмеження, передбачені антимонопольним, податковим, патентно-ліцензійним законодавством	Законодавче заохочення та державна підтримка інновацій
Економічні, технічні та технологічні фактори	Недостатній розвиток матеріальної та науково-технічної бази, недолік коштів для фінансування інвестиційних проєктів, старі технології, недолік резервних потужностей, домінування інтересів поточного виробництва	Наявність фінансових резервів, прогресивних технологій, достатньої господарської та науково-технічної інфраструктури, матеріальне заохочення інноваційної діяльності
Організаційно-управлінські фактори	Незмінні організаційні структури, не виправдана централізація, авторитарний стиль керівництва, відомча замкнутість, жорстке планування, орієнтування лише на традиційні ринки та короткотермінову окупність інвестицій, складність погодження інтересів учасників інноваційних процесів, переважання вертикальних потоків інформаційного забезпечення	Адаптивність бізнес-процесів, демократичний стиль управління, можливість самостійного коригування запланованих рішень, достатня автономія, переважно горизонтальне інформаційне забезпечення
Соціально-психологічні та культурні фактори	Відмови від традиційних, загальноприйнятих методів та норм праці, зміна звичних способів діяльності та стереотипів поведінки, вихід зі стану «комфордизму», страху невизначеності та покарань за можливі невдачі	Моральне заохочення, громадське визнання, можливість самореалізації, створення умов для творчої праці. Сприятливий психологічний клімат у трудовому колективі

Існують загальні чинники, які передбачають створення та поширення інновацій, а саме, це можуть бути системи і правила

державної підтримки і фінансування та непрямого стимулювання наукових досліджень, підтримка та стимулювання малого та середнього інноваційного підприємництва [19].

Ми вважаємо, що головне у політиці компанії – це формування мети розробки і реалізації нововведення, уточнення часу отримання результатів та проведення точної оцінки цих результатів.

Особливого значення інноваційний процес набуває для перехідних економік. А саме такою є економіка України. Ринкові відносини, що впроваджуються, різко висвічують спадщину адміністративно-командної системи – над витратне, неефективне господарювання, що в умовах жорсткої міжнародної конкуренції та встановлення врівноважених цін ставить більшість існуючих підприємств перед загрозою банкрутства.

Активізація інноваційної діяльності потребує нових форм і методів впровадження досягнень науки і техніки, перш за все за рахунок розширення інноваційного ринку. Недоліками розвитку інноваційного ринку є неринковий характер формування цін; безсистемність у визначенні безпосередніх замовників та споживачів виконаних розробок; відсутність аукціонних торгів інноваційних розробок; відсутність інноваційних бірж та ефективної реклами; дефіцит маркетингових досліджень; низька питома вага витрат на інноваційну діяльність у капіталовкладеннях; відсутність недержавних науково-дослідних та проектно-конструкторських організацій в Україні.

На даний час наша молода держава переживає дуже важкі часи, тому що економіка України має дефіцит бюджету, спад національного доходу, порушення платіжного й торговельного балансів, істотне перевищення імпорту над експортом, що в сукупності визначає фінансові можливості держави, якій необхідно вирішувати багато складних питань і виконувати національні й регіональні програми, що потребують інтелектуальних та матеріальних витрат.

Україні потрібно запровадити повний пакет удосконалених заходів з підтримки та розвитку підприємництва, децентралізації зовнішньоекономічної діяльності, для можливості гідного життя, зміни зовнішньоторгової системи, тому що перехід України до відкритої економіки може виявитися неможливим без синхронізації її економічної структури та реформ таких, як в аналогічних високорозвинених державах [16].

Розглянемо основні причини, що перешкоджають формуванню інноваційної моделі розвитку в Україні:

1. Недостатність фінансових ресурсів для проведення наукових досліджень і впровадження інноваційних розробок. Фактично частина

бюджетних витрат на науку у відсотках до ВВП залишається значно нижче законодавчо закріпленого рівня (1,7 – 2,5% ВВП) [6]. При недостатності коштів бюджету система національного регулювання розвитку інноваційної сфери протистоїть залученню позабюджетних коштів, виключає можливість формування спеціальних фондів фінансування інновацій, що як наслідок, гальмує інноваційний розвиток України;

2. Відсутність ефективної правової бази для здійснення інноваційної діяльності. За підрахунками фахівців [8], в Україні діє 14 законодавчих актів, близько 50 нормативно-правових урядових актів, понад 100 відомчих документів, що регламентують інноваційну діяльність. Але при такому різноманітті законодавчих та нормативно-правових актів їх ефективність залишається низькою. Це пояснюється неточністю формулювання та трактування базових теоретичних понять в інноваційній сфері; недосконалістю окремих статей і пунктів, відсутністю механізму контролю за виконанням законів. Тому законодавство, чинне у сфері інноваційної діяльності, є недосконалим для забезпечення інноваційного розвитку економіки, носить декларативний характер;

3. Повільний розвиток сучасного ринку інноваційної продукції в Україні. Рівень розвитку ринку інновацій визначається сприйняттям економіки інновацій. Воно відображається ступенем здібності і бажання створювати інноваційну продукцію і використовувати її в практиці господарювання. Розвиток ринку інноваційної продукції в Україні стримується низьким інноваційним попитом з боку промисловості, що пояснюється браком власних коштів для впровадження інновацій, високою вартістю нововведень, економічними ризиками і тривалими термінами окупності. Згідно зі статистичними даними [7], розробку та освоєння інновацій здійснює лише близько 8% промислових підприємств України. Так, в 2018р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 958 підприємств, в 2017 – 1120, а в 2016 – 1506. За видами промисловості більш активно здійснюють нововведення підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (31,3% кількості підприємств галузі), машинобудування (18,6%), хімічної та нафтохімічної промисловості (17,8%), металургії та обробки металу (11, 9%), менш активно – легка промисловість (6,5%), з виробництва деревини та виробів з дерева (4,6%), з видобутку неенергетичних матеріалів (4,5%), з видобутку енергетичних матеріалів (2,2%), виробництво електроенергії, газу та води (1,9%). [8] Як показує практика розвинених країн, щоб збільшити попит підприємств на інноваційну продукцію, необхідно ефективне

стимулювання наукоємного виробництва з боку держави. Оскільки в Україні відсутні стимули при одночасному зростаючому фінансуванні інновацій з боку іноземних замовників, вітчизняна науково-технічна продукція реалізується іноземним замовникам на початкових етапах інноваційного розвитку;

4. Відсутність дієвих механізмів реалізації певних державних пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій, множинність наукових організацій, що претендують на відповідну державну підтримку. Наслідком цього стає недофінансування досліджень. Так в цілому в 2017 році основним джерелом фінансування інновацій були власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування інноваційних робіт становила 75,1%;

5. Низька інформаційна прозорість інноваційної сфери, нестача інформації про нові технології і можливих ринках збуту принципово нового продукту, а також відомостей для приватних інвесторів і кредитних організацій про об'єкти вкладення капіталу з потенційно високою прибутковістю.

Проведемо аналіз основних причини, що перешкоджають формуванню інноваційної моделі розвитку в країнах СНД. Перш за все, ХХІ століття характеризується вступом цивілізації в інформаційну епоху свого розвитку, яка пов'язана з формуванням нової глобальної економіки, заснованої на знаннях. Пріоритетним напрямком її розвитку є вдосконалення інноваційної системи, що представляє основу для стимулювання науково -технічного прогресу. Національна інноваційна система (НІС) являє собою сукупність взаємопов'язаних інститутів, яка призначена для зберігання і передачі знань і навичок, а також стимулювання діяльності у сфері науково -дослідних і дослідно – конструкторських розробок (НДДКР) та впровадження її результатів у реальний сектор. Інша частина НІС включає компанії, університети, лабораторії, технопарки та інкубатори, інша – комплекс інститутів правового, фінансового та соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси .

Причини, що перешкоджають формуванню інноваційної моделі розвитку в СНД наступні:

1. Низький рівень розвитку технологій. Економіка в другій половині ХХ століття розвивалася переважно за рахунок екстенсивних факторів – експлуатації сировинної бази і технологій низького рівня. Високому рівню фундаментальної науки супроводжувало недостатній розвиток її прикладних аспектів, при цьому впровадження нових наукових розробок було пов'язане зі значними труднощами. Це послужило

однією з причин утворення розриву між країнами СНД і промислово розвиненими державами в технологічному плані;

2. Мінімальна підтримка міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Варто відзначити, що якби політика керівництва в 90-і роки минулого століття в більшій мірі була орієнтована на забезпечення позитивної динаміки національних конкурентних переваг, то ситуація з міжнародною конкурентоспроможністю країни і вітчизняного бізнесу до початку XXI століття була б принципово іншою, ніж в даний час. У зазначений же період підтримка міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних виробників була мінімальною. Ситуація складалася таким чином, що тривалий час в країнах СНД по суті змушували спеціалізуватися на більш низьких технологічних стадіях виробництва, і це давало розвиненим країнам з ринковою економікою можливість здешевлювати проміжне споживання і тим самим підвищувати конкурентоспроможність власної готової продукції;

3. Розбалансованість національної інноваційної системи. Її головні елементи – науково-технічна сфера, підприємства, інноваційна інфраструктура – функціонують ізольовано один від одного. При цьому стратегія реального сектора не орієнтована на використання результатів вітчизняних досліджень і розробок, а рівень інноваційної активності в промисловості вкрай низький – 9,7 % в 2016 р., що в кілька разів нижче, ніж у розвинених країнах (у Греції – 27%, у Франції – 46%, у Німеччині – 66%) [14];

4. Нерозмірність розвитку ланок національної інноваційної системи. Нерозмірність розвитку ланок національної інноваційної системи є наслідком того, що сильним базовим факторам конкурентоспроможності (природні, трудові, інтелектуальні ресурси) протистоять слабкі інфраструктурні фактори (фінансова система, корпоративне та державне управління, технологічна інфраструктура, організація ринку). У цьому зв'язку важливо не допустити ослаблення базових факторів (особливо трудових та інтелектуальних) і вжити дієвих заходів щодо зміцнення перерахованих інфраструктурних факторів;

5. Ще одну серйозну проблему представляє недооцінка фундаментальної науки як базового компонента розвитку національної інноваційної системи. Справа в тому, що сучасна науково-дослідна база країн СНД знаходиться у вельми скрутному становищі. Критичною точкою падіння в даній сфері став 1999 р., коли за період 1992-1998 рр. питома вага підприємств і організацій, що здійснюють розробку і використання нововведень, скоротився в 3,4 рази. У 2000-2004 рр.

частка промислових підприємств, що використовують нові об'єкти інтелектуальної власності, не перевищувала 3%. Разом з цим, згідно з даними ЦЕМІ РАН, з 1998 р. по 2003 р. частка коштів, що виділяються в країнах на утримання і розвиток науки, в загальному обсязі ВВП зросла на 75 % і склала 1,28 %. Однак, незважаючи на це, країни СНД не досягає показників провідних країн світу (у країнах ЄС – в середньому 1,8 %, в США – 2,8%, в Японії – 2,9%, в Ізраїлі – понад 4 %) [15]. З настанням 2004 ситуація ще більше погіршилася: даний показник знижувався з кожним роком і в 2006 р. склав лише 1,08 %.

Розв'язання зазначених проблем потребує активізації інноваційної діяльності, спрямованої на забезпечення розвитку базових галузей економіки країни за допомогою ефективної державної політики наших держав.

З цією метою у Україні був розроблений Проект “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів” із врахуванням ключових положень, закладених в проекті “Стратегії інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року” [9]. Ця Стратегія являє собою комплексну модель інноваційного розвитку України на основі чітко визначених стратегічних пріоритетів та ключових заходів. Головна мета Стратегії має конкретне кількісне визначення: забезпечити в зазначений термін (до 2020 р.) підвищення впливу інновацій на економічне зростання України в 1,5–2 рази порівняно з теперішнім часом. Основна мета Стратегії це формування нового типу інноваційної системи, що забезпечує конкурентоспроможність вітчизняної економіки на основі використання вітчизняного наукового потенціалу і технологій.

У першу чергу концепція розрахована на подальший розвиток наявного в країні інноваційного потенціалу.

Одним з найважливіших питань, що виникають при розгляді джерел фінансування інноваційної діяльності є принцип розподілу інвестицій між центром і регіонами в середині регіонів. Для інвестиційного процесу в економіці країн СНД територіальний аспект функціонування, регулювання та управління має виняткове значення. Саме в регіонах реалізується більшість інноваційних програм, але не всі з них в змозі самостійно покрити витрати, пов'язані з інноваційною діяльністю.

Принципи організації фінансування повинні бути орієнтовані на безліч джерел фінансування та припускати швидке і ефективне впровадження інновацій з їх комерціалізацією, забезпечує зростання фінансової віддачі від вкладень.

Виходячи з цього, рішення даних питань особливо актуально для ефективного економічного розвитку сучасної Росії.

Механізми реалізації пріоритетних напрямів Стратегії інноваційного розвитку України і країн СНД

1. Створення умов для розвитку й ефективного використання науково-технологічного потенціалу. Державне регулювання відтворювальних процесів у науково-технічній сфері повинне здійснюватися шляхом:

- формування нормативно-правової бази, що сприяє створенню необхідних умов для розвитку науки;
- забезпечення охорони прав на об'єкти наукової й інтелектуальної власності;
- прямих бюджетних асигнувань (на рівні 3-4% вартості ВВП) на розробку і реалізацію наукових бізнес проектів і економічних програм і процесів розвитку регіонів і економіки країни в цілому;
- надання пільгових кредитів, податкових і митних пільг суб'єктам наукової діяльності і підприємствам, що створюють об'єкти нової техніки, за умови, що прибуток від названої діяльності буде в основному реінвестована в створення і розвиток інноваційної інфраструктури.

2. Оптимізація і підвищення ефективності діяльності державного сектора науки.

Реформа державного сектора науки в поєднанні з підтримкою нових організаційних форм, що відповідають ринковим умовам господарювання має полягати в деякому скороченні цього сектору, в концентрації ресурсів на підтримці обмеженої кількості дієвих науково-дослідних організацій.

3. Проблеми чинного фінансового забезпечення інноваційного процесу в Україні та шляхи їх вирішення.

Необхідною передумовою реалізації Стратегії є удосконалення фінансової моделі інноваційної діяльності. Йдеться про комплекс заходів із запровадження конкурсних принципів фінансування досліджень, запровадження нових форм фінансової підтримки інноваційного бізнесу, поступового формування системи податкового стимулювання інновацій. У площині фінансового забезпечення інноваційного розвитку стоять такі завдання:

- реформування системи базового бюджетного та програмно-цільового фінансування науки;
- інституціоналізація державних і недержавних фондів підтримки науки та інновацій;
- налагодження державно-приватного партнерства у науковій та інноваційній сферах;

- реалізація комплексу інструментів економічного стимулювання інноваційних процесів у господарстві країни.

4. Стимулювання технологічного розвитку економіки.

3 метою посилення взаємодії складових національної інноваційної системи необхідно запровадити у складі Державного бюджету України і інших країн “Бюджет інноваційного розвитку”, за рахунок якого передбачити видатки для окремих бюджетних програм, зокрема “Фінансування державного замовлення на інноваційну продукцію”, “Фінансова підтримка інфраструктури інноваційної діяльності”.

Слід взяти до уваги, що важливим механізмом забезпечення результативності процесу дослідження та розробок та впровадження конкурентоспроможних розробок в рамках відповідних інноваційних проектів для вітчизняних суб'єктів науково-технічної діяльності має стати запровадження пільгового оподаткування пріоритетних видів інноваційної діяльності.

5. Розвиток інноваційної інфраструктури.

Вибір організаційної форми інтеграції науки, освіти та виробництва у напрямі активізації інноваційного процесу та вироблення механізмів взаємозв'язку складових національної інноваційної системи є самостійною дією кожного суб'єкта господарювання у рамках чинного законодавства.

6. Створення системи багаторівневої освіти в інноваційній сфері.

Об'єктивна потреба інноваційного розвитку, становлення економіки знань вимагає розробки нової концепції підготовки кадрів, в основу якої повинні бути покладені такі принципи:

- 1) розвиток і самореалізація творчої особистості;
- 2) постійна спрямованість на генерацію перспективних науково-технічних нововведень та пошук шляхів і методів їх практичної реалізації в інновації;
- 3) орієнтація на підготовку висококваліфікованих і високоінтелектуальних спеціалістів – системних менеджерів інноваційної діяльності;
- 4) розгляд навчання і підготовки кадрів – не як витрати на працівників, а як довгострокові інвестиції, що необхідні для розквіту підприємств, галузей і регіонів;
- 5) навчання управлінню соціальними і психологічними аспектами процесу, створенню наукомістких нововведень, використанню творчого потенціалу для прискореного широкомасштабного впровадження в практику інноваційних розробок;

б) створення системи безперервного навчання і підвищення кваліфікації кадрів, інтегрованих в систему виробництва інноваційної продукції;

7) співробітництво університетів та інших вузів регіону з передовими підприємствами, що реалізують інноваційні проекти, та їх спільна діяльність в сфері розробки навчальних програм, видання підручників і монографій з інноваційних технологій, в справі підготовки спеціалістів високої кваліфікації за всіма спеціальностями і перспективними науково-інноваційними напрямками.

7. Створення системи управління в сфері інноваційної діяльності.

Удосконалення державного управління у сфері наукової та науково-технічної діяльності потребує:

по-перше, систематизації державних управлінських функцій в цій царині відповідно до світової практики на прикладі економічно розвинених країн;

по-друге, адекватного перерозподілу відповідних функцій між органами виконавчої влади України;

по-третє, реалізації напрацьованих раніше норм законодавства, щодо яких призупинено дію. Йдеться передусім про норми законодавства, спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності підприємств. Аби зняти заперечення податкових органів щодо податкового стимулювання інноваційної активності, необхідно запровадити в системі ДПА адміністрування податків та пільг суб'єктів інноваційної діяльності.

8. Заходи щодо посилення взаємодії складових національної інноваційної системи України.

9. Забезпечення ефективного використання і захисту прав інтелектуальної власності в сфері науки і технологій, стимулювання залучення в господарський обіг результатів науково-технічної діяльності.

10. Формування та реалізація регіональної інноваційної політики.

Регіональна інноваційна політика є невід'ємною складовою державної інноваційної та науково-технічної політики. Враховуючи особливості того чи іншого регіону, вона визначає, з одного боку, відношення держави до його інноваційних та науково-технічних проблем, а з іншого, – бере участь у вирішенні соціально-економічних і науково-технологічних проблем держави.

Розробка інноваційної політики регіону передбачає визначення мети і напрямів його розвитку на найближчу й подальшу перспективи, виходячи з оцінки потенційних можливостей цього регіону і забезпечення його відповідними ресурсами.

Процес створення інноваційної політики організації може бути представлений слідуючими стадіями.

1 стадія- сгрупування вступників ідей:

а) збір інформації про технологічні зміни на ринку, про інновації, що надходять з конструкторських і технологічних підрозділів, служб маркетингу, збутових підрозділів, торгових посередників, кінцевих споживачів (побажання, вимоги, реклаमाції);

б) збір інформації про потенційні можливості організації щодо розробки та освоєння продукції, визначення ступеня і розмірів ризику;

в) збір інформації про цільових ринках і довгострокові тенденції їх розвитку.

2 стадія – відбір виявлених ідей і розробка нових ідей (інновації):

а) визначення можливостей практичної реалізації ідей;

б) з'ясування ступеня технологічної спільності нових і традиційних виробів;

в) визначення відповідності інновації стратегії розвитку.

3 стадія – аналіз економічної ефективності інновацій:

а) чітке знання моменту початку розробки інновації, коли ідея набуває вигляду конкретного проекту;

б) визначення техніко-економічних характеристик інновації, оцінка її якості;

в) визначення витрат (інвестицій) на розробку і впровадження інновації, а також термінів її окупності;

г) розрахунок необхідних ресурсів для розробки інновації: фінансових, кадрових, матеріально-технічних;

д) визначення термінів впровадження інновації;

е) аналіз і оцінка рентабельності інновації.

4 стадія – розробка інновації:

а) розробка конкретної інноваційної програми з чітким розподілом обов'язків по підрозділах організації;

б) розробка і проведення необхідних випробувань (перевірка на екологічність, безпеку та ін.).

5 стадія – прийняття рішення про впровадження інновації у виробництво на основі програми маркетингу по інновації, що відбиває:

а) комерційне обґрунтування інновації: рентабельність, ступінь задоволення попиту і потреб, канали і методи продажу, наявність досвіду в продажу;

б) виробничі можливості організації: використання наявних потужностей, забезпеченість ресурсами, кваліфікованими кадрами;

в) фінансові можливості: загальна сума інвестицій в освоєнні і продажу інновацій, джерела фінансування, передбачувані результати – прибутковість або збитковість на розрахунковий період;

г) відповідність нормативним показникам – стандартам, державним нормам і т. д.;

д) забезпечення патентного захисту інновації.

Розв'язання системи проблем, що виникають при впровадженні інноваційної моделі розвитку регіону є основою формування сучасного типу інноваційної політики проблемного регіону [10].

Отже, одна з передумов успішного впровадження інвестиційної моделі розвитку національної економіки – це ефективна державна інноваційна політика, метою якої є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

На сучасному етапі інноваційна діяльність України і країн СНД характеризується зниженням активності, дефіцитом фінансових ресурсів, падінням платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію, що спричинено значними недоліками під час розроблення та виконання державних цільових програм.

Інноваційна політика повинна бути збалансованою та спрямованою на гармонійне доповнення внутрішніх інвестицій зовнішніми, де визначальним фактором будуть національні інтереси держави, її інноваційний розвиток.

“Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів” дозволить підвищити конкурентоспроможність національної економіки, досягнути пріоритетів розвитку науки і техніки.

Отже, інноваційна політика підприємства в його науково-технічному розвитку багато уваги приділяє в першу чергу у повній мірі задоволенням потреб працівників підприємства, зменшення витрат самого виробництва та підвищенням умов праці персоналу, а також збільшення рівня конкурентоспроможності всього процесу виробництва [20].

Інноваційна політика та структурна політика мають дуже тісні зв'язки з науково-технічною політикою. При цьому структурна політика відповідає за темпи, пропорції та пріоритети в господарського комплексу. В даний час ця політика знаходиться у тісному зв'язку з наукоємними галузями та їх подальшим розвитком, які в свою чергу

характеризують розвиток НТП, ліквідування виробництв, що є безприбутковими, та регулювання та підвищення видобутку природних ресурсів.

Впровадження структурної політики має на меті забезпечення посиленого розвитку виробництва, тому інноваційна діяльність повинна базуватися на ефективному використанні фінансового, інтелектуального та промислового потенціалу держави та регіонів, сприяти комерціалізації знань і технологій.

1. Федоренко, Н.М., Карминская-Белоброва М.В. Инновационное развитие России и Украины с учетом финансовых ограничений: проблемы и перспективы. ИНИОН РАН, 2015. С. 171–174.

2. Амоша А. И., Карминская-Белоброва М.В. Инновационное развитие промышленных предприятий в регионах: проблемы и перспективы. Экономика Украины. 2017. № 3. С. 20–34.

3. Шафиев Р.М. Интеграционное взаимодействие государств СНГ в условиях присоединения к ВТО. Российский внешнеэкономический вестник. 2013. № 6. С. 3–14.

4. Кудабая Л.А. Проблемы развития инновационной деятельности региона. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.journals.manas.edu.kg>

5. Шакура, О.А. Проблема концептуального обоснования управления инновационным развитием субъектов хозяйствования в Украине. Научные труды SWorld. 2006. Т. 6, № 2. С. 83–84.]

6. Орлюк О.П. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні. 2010. Т.4. – №1. С. 68–73

7. Статистичні данні розробку та освоєння інновацій [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Тютюнник Ф.П. Україна: підсумки соціально-економічного розвитку та погляд у майбутнє. Фінанси України. 2010. №10. С. 4–7

9. Проект “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” [електронний ресурс] Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48722>

10. Шматько Н., Новік І. Кармінська-Белоброва М. Проблеми та механізми реалізації пріоритетних напрямів стратегії розвитку інноваційної політики України в міжнародному підприємстві. Міжнародна наукова конференція «Сучасні економічні дослідження: теорія, методологія, стратегія», Кельце (Республіка Польща). International scientific conference modern economic research, part 1, September 28, 2018 Kielce, Poland. P 58–61.

11. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 р., № 40 IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>

12. Кукурудза І.І. Інноваційна діяльність в регіоні: стан, проблеми, перспективи. Вісник економічної науки України. 2007. № 1. С. 67–70.

13. Скрипник А.В. Інноваційні перспективи України. Фінанси України. 2008. № 5. С. 103–114.

14. Вівчар О.Й. Інноваційна діяльність в Україні та напрямки її розвитку. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.9. С. 183–187.

15. Архипова М. Статистичний аналіз основних тенденцій створення та використання передових технологій. Питання статистики. 2007. № 7. С. 67–72.

16. Шматько Н. М., Пантелеев М. С. Розвиток інноваційної політики України з використанням маркетингу інновацій. Вісник Національного технічного університету “ХПІ” (економічні науки) Bulletin of the National Technical University “KhPI” (economic sciences): зб. наук. пр. Харків : НТУ “ХПІ”, 2018. № 37 (1313). С. 50–56.

17.Ілляшенко С.М., Прокопенко О.В. Менеджмент екологічних інновацій: навчальний посібник; за ред. С.М. Ілляшенка. Суми: Вид-во СумДУ, 2000. 266 с.

18.Шумпетер Й. Теория экономического развития: Прогресс, 1982. 456 с.

19.Інноваційна економіка та менеджмент інноваційно-інвестиційної діяльності : [навч. посібник] В. Г. Дюжев [та ін.] ; ред.: В. Г. Дюжев, С. В. Сусліков; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". Харків : Планета-Принт, 2018. 440 с.

20.Шматько Н. М. Рекомендації щодо оцінки складових фінансового потенціалу гнучкості машинобудівного підприємства. Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. Харків: НТУ "ХПІ". 2011. № 25. С. 79-85.

4.2. Маркетингова та інтеграційна стратегії в адаптації промислового підприємства до умов випереджаючого інноваційного розвитку

Охріменко І.В.

Дослідження показують, що економічний термін "адаптація" в спеціальній літературі трактується практично однозначно як пристосування економічної системи та її окремих суб'єктів до динамічних умов зовнішнього середовища. Проте стосовно управління підприємствами при переході до умов випереджаючого інноваційного розвитку можна констатувати необхідність і правомірність більш розширеного тлумачення змісту адаптації як реакції не тільки на зміну зовнішніх параметрів оточуючого економічного середовища, а й внутрішніх особливостей цього господарюючого суб'єкта. Практично усі перетворення в Україні, як і економічна реформа в цілому, спрямовані в кінцевому підсумку на перехід до сучасної інноваційної економічної системи. Відповідно до Конституції України економічна діяльність набуває характеру підприємництва, право на яке стає невід'ємним правом кожного громадянина. Легальне визначення поняття "підприємництво" сформульоване у ст. 1 Закону України "Про підприємництво" як безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку. Найбільш істотна особливість інноваційних умов господарювання, яка стосується і промислових підприємств, відображена в статті 3 Закону України "Про підприємництво" і полягає в наступному: "Підприємці мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству". Тому обґрунтування управлінського рішення щодо напрямку діяльності є одночасно і правом, і об'єктивно обумовленим обов'язком підприємства в особі його власника та керівника.

Основні особливості сучасних промислових підприємств як соціально-економічних систем пов'язані з чисельністю працівників. Від неї залежить кількість первинних трудових колективів, організаційно-управлінська структура підприємства та інші характеристики його внутрішнього середовища. Наявна статистична інформація надто обмежена і не дозволяє дати повну характеристику ні внутрішньої структури, ні характеру, ні тим більше кількісних параметрів внутрішніх економічних відносин промислового підприємства. Раніше подібні дані або основну їх частину можна було одержати безпосередньо з річного звіту підприємства. Тепер для цього потрібні спеціальні додаткові дорогі обстеження. Тому важливо знати хоча б характер динаміки диференціації та структури загальної кількості підприємств за показником чисельності середньорічних працівників, зайнятих у промисловості.

Групування підприємств за чисельністю середньорічних працівників, зайнятих у промисловості, засвідчило поширення процесу зменшення розмірів підприємств за цим критерієм. Проте, навіть зменшення розмірів промислових підприємств не перетворило їх на малі підприємства, а збереження диверсифікації напрямів діяльності зберегло і їх складну внутрішню структуру як об'єктів управління.

За економічним змістом визначення напрямів діяльності промислового підприємства є його адаптацією до умов ринкової кон'юнктури як сукупності умов, в які потрапляє оператор ринку з боку пропозиції. До найважливіших умов відносяться характеристики попиту та пропозиції, активність операторів, ціни, обсяг продаж. Важливо визначити, що в основу управлінського рішення щодо обрання напрямку діяльності покладається аналіз і оцінки не поточної кон'юнктури, а її прогноз. Для опрацювання такого прогнозу підприємству необхідно попередньо скласти програму його розробки, яка включає:

- 1) вид ринку або його секторну частину;
- 2) часовий горизонт прогнозування;
- 3) систему прогнозованих показників;
- 4) шляхи одержання необхідної інформації для розрахунку показників, що прогнозуються;
- 5) організаційний варіант прогнозування;
- 6) документальне оформлення прогнозу та управлінського рішення.

Зміст перелічених етапів програми прогнозування зводиться до наступного.

У переважній більшості випадків промислове підприємство виступає оператором ринку промислових товарів і в зв'язку з